

Lamprecht, Arnošt; Žaža, Stanislav

Srovnávací slovanská jazykověda

In: *Slavica na Universitě J.E. Purkyně v Brně : (filologie, literární věda, historiografie, uměnovědy)*. Hejl, František (editor). Vyd. 1. V Brně: Universita J.E. Purkyně, 1973, pp. 44-47

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/126815>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

SROVNÁVACÍ SLOVANSKÁ JAZYKOVĚDA

První kroky slovanské filologie na brněnské universitě byly poznamenány dvěma šťastnými okolnostmi: byla to především ta skutečnost, že se jejím zakladatelem stal vědec tak významného jména, jakým byl *Václav Vondrák* (1859–1925), následovník Miklošičův a Jagičův, autor proslulých prací *Vergleichende slavische Grammatik* (I. 1924, II. 1928)) a *Altkirchenslavische Grammatik*. Druhou příznivou okolností – související ovšem s první – bylo to, že tvůrci brněnské slavistiky se neomezovali jen na úzce specializovaná odvětví, ale že od počátku uvědoměle usilovali o široké, komplexní pojetí své vědní disciplíny. Tak se na filosofické fakultě v Brně vedle bohemistiky a od r. 1923 i rusistiky formuje a pěstuje též srovnávací slovanská jazykověda. Jako speciální obor studijní existovala tato disciplína toliko v soustavě rigorózních zkoušek k získání titulu „PhDr.“, kdežto učitelky se studovala právě jenom jako filologie specializovaná úže; přesto i v tomto typu studia bylo na slavistickou lingvistickou komparatistiku pamatováno, zvláště v souvislosti s povinnými přednáškami a cvičeními ze staroslověnštiny.

Po smrti *Václava Vondráka* ujal se přednášek a cvičení ze staroslověnštiny a srovnávací slovanské filologie *František Trávníček* (1888–1961). Těžiště Trávníčkovy činnosti spadá ovšem do oblasti bohemistiky. Avšak svou činností pedagogickou i některými svými statěmi, které mají širší srovnávací dosah, přestože jsou založeny především na materiálu českém, patří též on k průkopníkům srovnávací slovanské jazykovědy na brněnské universitě.

V letech svého působení na fakultě (1921–1931) zabýval se srovnávacím studiem slovanských jazyků také *Miloš Noha* (* 1901), který kromě otázek etymologických a morfologických věnoval pozornost hlavně slovanskému hláskosloví.

Rozvoj srovnávací slovanské jazykovědy na brněnské filosofické fakultě je však především spjat se jménem jednoho z nejvýznamnějších současných slavistů – *Bohuslava Havrána* (* 1893), který po svém příchodu do Brna v r. 1929 rozvinul pozoruhodnou vědeckou, publikační i organizátorskou činnost; jí se brněnská slavistika zapsala do historie slavistiky evropské i světové. V Brně vydal Havránek spis *Genera verbi v slovanských jazycích II.* (1937) a uveřejnil řadu prací řešících problematiku fonologickou. Havránkova pozornost – v pracích tištěných i v přednáškách a seminářích – se soustřeďovala rovněž na vzájemné vztahy slovanských jazyků i na otázky poměru slovanských jazyků k jazykům jiným, zvláště na problematiku balkánského jazykového svazu. Znamenitý je přínos *Bohuslava Havrána* ke studiu staroslověnštiny, staroslověnských a církevněslovanských literárních památek. Velmi záslužná je pak i vědeckoorganizátorská činnost Havránkova, především jeho vůdčí účast na práci všech slavistických sjezdů (počínajíc prvním v Praze r. 1929), konferencí a sympozií, péče o vydávání bibliografie, o vybudování brněnské seminární knihovny i jeho hájení zájmů fakulty za okupace.

Tvůrcím způsobem zasáhl v době svého působení v Brně (1933–1939) do oblasti srovnávacího slavistického bádání i *Roman Osipovič Jakobson* (* 1896), jehož vědecké zájmy svou šíří přesahují hranice lingvistiky. Za všechny jeho práce mající význam pro srovnávací slovanskou jazykovědu jmenujme zde alespoň jeho *Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves* (TCLP 1929).

Za poměrně krátkou dobu své existence mezi dvěma válkami získala si br-

něnská slavistika dobré jméno u nás i za hranicemi a vychovala také řadu absolventů, z nichž se mnozí stali významnými odborníky.

Slibný vývoj byl přerušen v r. 1939 uzavřením českých vysokých škol a nacionální okupací. Tato doba těžkých a často nenahraditelných ztrát však neznamenala přerušeni vědecké činnosti. Naopak, právě v tomto období byla naplněna řada základních prací, jejichž vydání po roce 1945 umožnilo rychlé začlenění mezer vzniklých válkou a další úspěšný rozvoj brněnské slavistiky.

Po odchodu prof. Bohuslava Havránka na Karlovu universitu (1945) nastoupil na jeho místo významný slavista prof. *Josef Kurz* (1901–1972). V jeho osobě se brněnská slavistika zaměřila především na otázky paleoslovenistiky, na problematiku byzantsko-slovanských vztahů a na dějiny slavistiky. Nejdůležitější, široce slavisticky zaměřenou prací Josefa Kurze je studie o otázce členu ve slovanských jazycích, zvláště ve staroslověněštině; řeší se v ní i mnoho jiných důležitých otázek syntaktického a sémantického rázu. Nejvlastnějším pracovním polem prof. Kurze je ovšem paleoslovenistika sama; z této vědní oblasti jsou komparatisticky významné zejména též jeho stati o úloze staroslověněštiny v kulturní historii Slovanstva a o jejím významu pro historicko-srovnávací studium slovanských jazyků. Pedagogicky pěstoval Kurz slavistickou komparatistiku jak ve svých seminářích paleoslovenistických, tak bohemistických.

Paralelně s prof. Kurzem přednášel o slovanské jazykovědě prof. *Adolf Kellner* (1904–1953); soustřeďoval se především na oblast slovanské morfologie a dialektologie. Pro srovnávací slovanskou jazykovědu jsou důležité jeho úvahy o teritoriálních kontaktech slovanských jazyků, o dialektech přechodných a smíšených atp. Většina jeho prací spadá však do bohemistiky, zčásti do polonistiky.

Z mnoha žáků, které vychoval za svého plodného působení na filosofické fakultě v Brně Josef Kurz, zaměřili se na studium srovnávací slovanské jazykovědy především *Jaroslav Bauer* (1924–1969) a *Radoslav Večerka* (*1928). Jaroslav Bauer se od studia otázek pádové syntaxe ve staroslověněštině (kterému se začal spolu s Radoslavem Večerkou z podnětu prof. Kurze věnovat) postupně dostával k důsledně komparatisticky orientovanému studiu slovanské syntaxe v širokém záběru. Napsal řadu materiálově bohatě fundovaných a objevných statí z různých oblastí syntaxe slovanských jazyků. Výbor z nich vyšel s názvem *Syntactica slavica* (Brno 1972). Hlavní Bauerův zájem se přitom soustřeďoval na výzkum souvětí. Nejvýznamnějším plodem v této oblasti jeho činnosti je monografie *Vývoj českého souvětí* (1960). Bauer byl dále spoluautorem důležitých vysokoškolských příruček. Jako jeden z našich předních syntaktiků stal se Jaroslav Bauer hlavním zakladatelem tradice brněnských symposií o aktuálních otázkách slovanské syntaxe, z nichž se za mezinárodní účasti a s širokým ohlasem ve vědeckých kruzích realizovala s úspěchem již tři (1961, 1966 a 1971). Sborníky materiálů z těchto symposií vydává UJEP s názvem *Otázky slovanské syntaxe* (I, II, III). Rozsáhlá a všestranná činnost prof. Bauera, již brněnská slavistika znovu potvrdila své čestné místo na mezinárodním slavistickém fóru, byla bohužel přerušena jeho předčasnou smrtí.

Otázkám slovanské syntaxe věnuje hlavní část své činnosti i druhý ze žáků prof. Kurze – doc. Radoslav Večerka, který uložil výsledky svého zkoumání především do knižní monografie *Syntax aktivních participií ve staroslověněštině* (1961); kromě toho se zabývá i výzkumem jiných oblastí staroslověněštiny. Vedle statí z oboru jazykovědné bohemistiky, rusistiky a bulharistiky publikuje Ve-

čerka též práce ze srovnávací slovanské syntaxe i z praslovanského hláskosloví a morfologie.

Plodně zasahuje do obecně slovanské problematiky prof. *Arnošt Lamprecht* (* 1919). Využívaje tvůrčím způsobem metod pražské lingvistické školy, zasazuje své zkoumání vývoje fonologického systému češtiny do širokého rámce slovanských jazyků. Zasahuje i do praslovanské fonologie i morfologie a je autorem speciálních prací o vývoji fonologického systému jak v oblasti západoslovanské, tak v oblasti východoslovanské (praruské). Výzkum těchto vývojových souvislostí přivedl pak Lamprechta zcela zákonitě k problematice vzniku a diferenciaci slovanských jazyků, které věnoval několik důležitých statí, zčásti spolu s *Mirkem Čejkou* (* 1929).

Studium ruské syntaxe, zejména jednoduché věty, se stalo východiskem k širce založenému a vývojově pojatému výzkumu jednoduché věty ve všech slovanských jazycích pro pracovníka v oblasti rusistiky prof. *Romana Mrázka* (* 1921).

Otázkami slovanské stylistiky a její teorie zabýval se prof. *Milan Jelínek* (* 1923), jehož práce mají jinak převážně ráz bohemistický. Jelínek věnoval zájem rovněž srbocharvátštině.

Ke vzájemným vztahům slovanských jazyků, zejména moderních jazyků spisovných, v oblasti syntaxe přispívá bohemista *Miroslav Grepl* (* 1929).

V duchu co nejširšího pojetí slavistického bádání se od založení slovanské filologie jako vědního oboru na filosofického fakultě v Brně přihlíželo vedle obecně slavistických disciplín i k prohloubenému studiu jednotlivých slovanských jazyků. Vedle hlavních oborů — češtiny (se slovenštinou) a ruštiny — věnovala se pozornost i ostatním slovanským jazykům. Bylo tomu tak především ve speciálních lektorských cvičeních (v poválečné době jsou realizována cvičení ze všech slovanských jazyků); posluchači-slavisté si zpravidla zapisují alespoň jeden kurs dalšího slovanského jazyka. Kromě toho se v poválečné době realizuje na filosofické fakultě i studium dalších slovanských filologií jako studijních oborů, a to polštiny, bulharštiny a srbocharvátštiny. Jejich studium je však speciálně kombinováno i regulováno, takže je absolvuje vcelku jenom nepatrný počet posluchačů.

Je třeba říci, že se komparatistické hledisko uplatňuje kromě toho i v pedagogickém a vědeckovýzkumném působení jednotlivých pracovníků na úseku těchto filologií dílčích. Při výuce i výzkumu všech „cizích“ slovanských jazyků tvoří přirozené kontrastivní pozadí lingvistické deskripce jazyk mateřský. Tento typologicky porovnávací přístup k jednotlivým slovanským jazykům — a to nikoli v podobě spontánní a bezděčné, nýbrž s metodologickým zdůvodněním a teoretickým záměrem — je příznačný pro činnost brněnských rusistů. Soustavně a promyšleně jej na veškerou svoji práci aplikují *Bořivoj Novák* (1906–1973), *Roman Mrázek* (* 1921), *Stanislav Žaža* (* 1929), *Jiří Brym* (* 1921), *František Březina* (* 1916), *Jiří Jiráček* (* 1924) i další pracovníci katedry ruského jazyka, stejně jako na úseku slovakistiky *Jarmila Bartáková* (* 1933), na úseku serbo-kroatistiky *Milan Jelínek*, na úseku bulharistiky *Radoslav Večerka*, na úseku polonistiky pak po zesnulých *Adolfu Kellnerovi* a *Jaroslavu Bauerovi* externí spolupracovník fakulty *Jan Balhar* (* 1931).

Na poli bohemistiky docházelo spíše uplatnění srovnávací slovanské hledisko historické, resp. genetické. Objevuje se např. v pracích o vlivech jiných slovanských jazyků na spisovnou češtinu (hlavně v době nové), jimiž ke srovná-

vací slovanské jazykovědě přispívají Milan Jelínek a Miroslav Grepl. A tvoří nedílnou součást úvah o historické mluvnici češtiny, v níž pracují po Františku Trávníčkovi, Adolfu Kellnerovi a Jaroslavu Bauerovi Arnošt Lamprecht, *Dušan Šlosar* (* 1930) a *Zdenka Rusínová* (* 1939), i prací z české dialektologie, již se po zesnulých profesorech Trávníčkovi, Kellnerovi i doc. *Aloisu Gregorovi* (1888 až 1971) zabývají zejména Arnošt Lamprecht, *Jan Chloupek* (* 1928) a externí spolupracovníci fakulty *Věra Michálková* (* 1925), *Josef Skulina* (* 1920) a *Antonín Vašek* (* 1925).

Metodologicko-teoretický i materiálový rámec srovnávací jazykovědy slovanské tvořil a tvoří na filosofické fakultě v Brně srovnávací jazykozpyt indo-evropský.

Z celkového přehledu vyplývá, že slavistické bádání na filosofické fakultě v Brně má velmi solidní tradice a dobrý zvuk ve slovanském i neslovanském světě. V duchu těchto tradic snaží se pracovat i nejmladší generace slavistů; obohacuje je přitom novými koncepcemi a přihlížením k výsledkům, jichž dosáhla současná lingvistika ve světě.

Arnošt Lamprecht
Stanislav Žaža